

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 6 (4) - 2024

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Хожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудири;

Носирходжаева Гулнора Абдукаххаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуротовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Каюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA
IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK
JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚУЙИ ВА ЎРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ
ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING
SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI:
EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937)
HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ўғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР
(ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN
CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA) .. 74-79

Ўўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ЎЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI
VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK
JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOIIYIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

Жумаева Шоҳида Чориевна

МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ 180-186

Elmuratova Umida Farxadovna

TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA

TA'SIRI 187-191

Nazarov Otabek Muzrobovich

XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOY-

IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI 192-197

Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich

1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI

AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI

MATERIALLARI MISOLIDA) 198-202

Oripova Laylo Zafarovna

O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR 203-207

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

Magsud Azad Guliyev

OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL

QILISH 208-214

Глазова Марина Викторовна

ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ

РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ:

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ 215-231

Oramov Jaxongir Jurayevich

RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI BAHOLASHDA

EKONOMETRIK MODELLAR 232-238

Шадиева Дилдора Хамидовна

БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР 239-243

Umronov Eldorbek Sodirovich

TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI

BAHOLASH 244-255

Sattarov Umirzoq Normengovich

MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... 256-262

Хамдамов Шавкат Комилович

СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В

УЗБЕКИСТАНЕ 263-267

Хайитов Жамшид Холвоевич

ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР

ТАЛАБИ 268-272

Xurramov Azamat Fayzullayevich

BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA

ANAMIYATI 273-278

Алимханова Нигора Алимхановна

ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Jumayev Oybek Maratovich

O'ZBEKISTONDA KAMBAG'ALLIKNI QISQARTIRISH DINAMIKASINING IJTIMOY-SIYOSIY JIHATLARI 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна

ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович

ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон

АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

To'yeva Muhayyo Shuhrat qizi

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION TAFAKKURINI OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY TAHLILLAR..... 318-322

Ro'zimurodov Siroj Madatovich

OILANING IJTIMOY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYANING TA'SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich

AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O'ZLIKNI TARBIYALASH MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna

SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA MA'NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich

BOBORAHIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o'g'li

MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIY-MADANIY ASOSLARI349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна

ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich

JAMIYATNING MA'NAVIY - IJTIMOY RIVOJLANISHIDA O'ZBEK XALQI MILLIY QADRIYATLARINING O'RNI 359-364

Suvanov Ilhom Abdixalilovich

AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI 365-371

Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna

SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI 372-376

Kayumova Aziza Toshmuradovna

IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI 377-381

G'ulomov Obid G'ayratovich

YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI 382-385

Панжиев Сухроб

ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ 386-391

Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna

"ETNOS", "MILLAT" TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY-NAZARIY TAHLILI 392-398

Amanov Alisher Kaxramonovich

VAQTNI ILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNI FALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH 399-404

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи

БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ 405-409

Tevosyan Gayane Arturovna

O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI 410-417

Boynazarov Islom Abduxalimovich

INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDA SINONIMIYA HODISASI 418-421

Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI 422-426

Javliyev Mansurbek Odil o'g'li

KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI 427-431

Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich

PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI 432-436

Rahimova Shahnoza Palvannozirovna

INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI 437-442

Muhamadiyev Timur Urazovich

INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH 443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xamrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOQ'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Xasanov Zafar Baxtiyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li

XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna

KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович

МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРИНИ АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ MASALALARI 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li

MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович

МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна

ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
MASALALARI 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи

НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна

К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi

AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич

КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi

OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna

DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

<i>Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjiev O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich</i> O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH	632-640
<i>Юлдошев Рустам Дилшод угли</i> РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ	641-645
<i>Razzakov Baxrom Abdug'afurovich</i> BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH: INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI O'RGANISHGA MISOLIDA.....	646-650
<i>Salimova Shahlo Sayfulloyevna</i> TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI	651-656
<i>Kuchkarova Arofathon</i> MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH (GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA)	657-661
<i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i> YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI	662-669
<i>Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li</i> PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH ISTIQBOLLARI	670-675
<i>Saidova Surayyo Yarqulovna</i> NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH TAMOYILLARI	676-686
<i>Djalolov Furqat Fattohovich</i> UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI	687-691
<i>Niyazova Minara Baxramovna</i> TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING O'ZIGA XOS JIHATLARI.....	692-697
<i>Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li</i> OLIY TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING PEDAGOGIK JIHATLARI	698-702
<i>Boboyeva Zarifa Jahonqulovna</i> SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI.....	703-708
<i>O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich</i> AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOIYILLARI.....	709-713
<i>Muxtshamova Parvina Zahitovna</i> ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH	714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

CHARACTERISTICS OF INDUSTRIAL TEXTS AND PRINCIPLES OF SELECTION IN THE DEVELOPMENT OF READING COMPETENCE OF NON-PHILOLOGICAL UNIVERSITY STUDENTS

Saidova Surayyo Yaqulovna,
Teacher, Navoi State Pedagogical Institute
saidova.surayoo@mail.ru

Abstract. This scientific article is dedicated to the scientific justification of the views and approaches presented by the author regarding the characteristics of the main sectoral texts and the principles of text selection for developing reading competence in students of non-philological education. It has also been revealed that scientists have emphasized that language teaching through field text can be used as an alternative view of the real-life situation; popularization of field texts can create an interactive language environment for students. Several texts on the purposeful application of such a systematic method, a method of teaching based on other types of field materials, are given as examples of sufficient research by scientists. According to the requirements of modern language teaching, the methodology of teaching a foreign language based on communicativeness does not consider that teaching students to communicate alone is a satisfactory result. Still, with the help of foreign language teaching tools, the student learns the language being studied. The article describes in detail the need to ensure that students can enter into a dialogue by following all the criteria of communication while informing about their culture.

Key words: students of non-philological universities, industrial texts, reading competence, principles of selection of texts, scientific approaches.

NOFILOLOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH TAMOYILLARI

Saidova Surayyo Yaqulovna,
O'qituvchi, Navoiy davlat pedagogika instituti

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqola nofilologik ta'lim yo'nalishlari talabalarida o'qish kompetensiyasini rivojlantirishning asosiy sohaviy matnlar xususiyatlari va matn tanlash tamoyillari xususida muallif tomonidan keltirilgan qarashlar va yondashuvlarni ilmiy asoslashga bag'ishlangan. Hamda sohaviy matn orqali til o'rgatishda real hayotiy vaziyatning muqobil ko'rinishi sifatida yordam berishi, sohaviy matnlarning ommalashuvi talabalarga interaktiv til muhitini yarata olishi olimlar tomonidan ta'kidlab o'tilganligi ochib berilgan. Bunday tizimli metod ya'ni boshqa turdagi sohaviy materiallarga asoslangan o'qitish metodikasi ustida olimlarning yetarlicha izlanishlari chet tillarda o'qitishda maqsadli qo'llash usullari haqida qator matnlar misol qilib keltirilgan. Kommunikativlikka asoslangan chet tilini o'qitish metodikasi zamonaviy til o'rgatish talablariga ko'ra, talabalarni faqat muloqotga o'rgatishning o'zini qoniqarli natija, deb hisoblamaydi, balki qo'shimcha tarzda chet tilini o'qitish vositalari yordamida talabani o'rganilayotgan til madaniyatidan xabardor qilish barobarida, kommunikativlikning barcha mezonlariga amal qilgan holda muloqotga kirisha olishini ta'minlashni talab etilishi maqolada batafsil yoritilgan.

Kalit so'zlar: nofilologik yo'nalish talabalar, sohaviy matnlar, o'qish kompetensiyasi, matn tanlash tamoyillari, ilmiy yondashuvlar.

Kirish. So'nggi yillarda nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalariga ingliz tilini kasbiy soha kontenti bilan integrallashgan holda o'qitishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Fanda bunday o'qitish ESP (English for Specific Purposes) nomi bilan atalib, uning sohasi ham keng qamrovli bo'lgani uchun EOP - English for Occupational Purposes (kasbiy sohalarda ingliz tili) hamda EAP - English for Academic Purposes (akademik sohalarga yo'naltirilgan ingliz tili) sohalariga bo'linadi.

Chet tillarni, jumladan ingliz tilini o'qitish sohasi juda keng qamrovli bo'lib, uuni turli qisqartma nomlar bilan atala boshlandi. Ularning ba'zilarini misol tariqasida keltirib o'tamiz. Ingliz tilini o'qitish, (ELT-English Language Teaching), ingliz tili o'rganish (ELL-English Language Learning), Umumiy ingliz tili (EGP- English for General Purposes), ingliz tili akademik maqsadlar uchun (EAP-English for Academic Purposes), ingliz tili maxsus maqsadlar uchun (ESP-English for Specific Purposes) va (CBLT-Content-Based Language Teaching) mazmunga asoslangan ingliz tili kabi turlari ma'lum.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili va metodologiya. Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalariga sohaviy kontentga asoslangan ingliz tili nutq malakalarini o'qitishda EPP (English for Professional Purposes) dan ancha keng miqyosda foydalanilmoqda. CBI (Content Based Instruction) ni ilmiy jihatdan tadqiq etgan Brinton, Xatchinson va Uoters nazariyalariga tayangan holda, ESP tarmoqlarini quyidagi chizma orqali aks ettirish mumkin.

ESP (English for Specific Purposes) (maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili) qisqartmalarga boy bo'lib, o'z navbatida yana bir nechta turlarga bo'linadi: ingliz tili fan va texnika uchun (EST), ingliz tili biznes va iqtisod uchun (EBE), ingliz tili yuridik fanlar uchun, ingliz tili meditsina uchun, ingliz tili kasbiy maqsadlar uchun, ya'ni EPP (English for Professional Purposes) va EAP (English for Academic Purposes). ESP faoliyatining hududiy xaritasi mavjud bo'lib, uzoq yillar davomida ESPni qo'llanilish chegarasini aniqlash bo'yicha 'xaritalash' ishlari (Strivens; Xatchinson va Uoters; Jons; Lordaniya; Jons va Prays-Machado) olib borilgan. ESPning faoliyat chegarasini aniqlash maqsadida dastavval, uning umumiy maqsadlarda o'rganiladigan ingliz tili ELT (English Language Teaching) hamda ESP (maxsus maqsadlarda o'rganishga mo'ljallangan) ingliz tili o'rtasidagi farqlarni bilib olish zarur. Ingliz tilining umumiy maqsadlarda o'rganiladigan turi asosan, uni tilshunoslik nuqtai-nazaridan o'rganishni maqsad qilishi ma'lum.

Brinton tomonidan tavsiya etilgan, yangilangan CBI xaritasi vaqt o'tishi bilan takomillashib, uning gibridlari paydo bo'la boshladi. Takomillashgan modellar: modellashtirilgan qo'shimcha model (Brinton & Jenson); turg'un kontent (Palli; Merfi va Stoller); mavzular asosida zamonaviylashtirilgan model (Stoller)laridan bugungi kunda nofilologik ta'lim yo'nalishlarida ingliz tilini o'qitish amaliyotida keng foydalanilmoqda. Quyida olib borayotgan ilmiy tadqiqotimiz doirasida nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda CBI texnologiyasi modellaridan adjunct modeli asosida o'qitishning xususiyatlari, o'qish uchun matn tanlash xususiyatlari hamda matn tanlash tamoyillari haqida batafsil to'xtalib o'tamiz.

Ingliz tilini o'qitish, xususan, nutq malakalaridan o'qish turiga e'tiborni kuchaytirish auditoriya mashg'ulotlari orqali ko'proq ijobiy ta'sir ko'rsatishini isbotlamoqda. Dey, Bemford va Xanter o'qishning ijobiy ta'sirini akademik muvaffaqiyat bilan bog'laydi. O'qish talabalarining keng qamrovli lug'at boyligini oshirish bilan bir qatorda sintaktik strukturani til amaliyotida o'rinli qo'llash va til malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi, deb hisoblaydi. Bunday

malakalar talabalarning sohaviy matnlarni o'qish hisobiga boyitiladi. Ilmiy tadqiqotimizni matn turlari va matnga berilgan ta'riflar bilan davom ettiramiz.

Matn va matnga berilgan ta'riflar xilma-xil ekanligi ma'lum. Sohaviy matn xususiyatlarini ochib berishdan oldin, 'sohaviy matn' tushunchasiga ta'rif berib o'tamiz. Sohaviy matn fan va soha amaliyotining biror tarmog'iga doir yutuqlarni umumlashtiruvchi ilmiy va o'quv matnlari majmui (fanning ijtimoiy-gumanitar, aniq fanlar sohaviy matnlari, texnikaviy matn, qishloq xo'jaligiga oid matn, siyosiy matn va boshqalar) tushuniladi.

I.Baltovanning fikricha, ovoz orqali taqdim etilgan sohaviy matnlardan ko'ra o'vozli videomateriallar yordamida taqdim etilgan matnlar yoki boshqa qo'shimcha materiallar talabalarning voqelikni yaxlit anglashlariga samaraliroq yordam beradi. Dey hamda Robb ta'kidlashiga ko'ra, tilni amaliy jihatdan egallashda o'qish muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqotlar faol o'qiydigan talabalarda nafaqat o'qish kompetensiyasi, balki boshqa nutq malakalari: tinglab tushunish, gapirish, yozuv barobar rivojlanadi, deb izohlaydi. Bundan tashqari o'qish talabada motivatsiyani kuchaytirib, til o'rganishga bo'lgan qiziqishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqotlarda talabalar orasida yaxshiroq anglangan sohaviy ma'lumotlarning asosiy qismini matnlarda harakatli nutqlar tashkil etishi ham aniqlangan. Bu metodni darsga tatbiq etish borasida olib borilgan o'rganish, izlanishlar quyidagi xulosalarga olib keldi: sohaviy matnlardan foydalanish, avvalo, talabaga u yoki bu chet tilda muayyan ijtimoiy guruhlarining aniq bir vaziyatdagi so'zlashuv tiliga xos xususiyatlari (emotsional bo'yoqdorligi, nutq tezligi) bilan yo'g'rilgan real muloqotni taqdim etadi. Bunday real til muhiti orqali talabalar til me'yor va talablari, leksika, verbal va noverbal muloqot turlari bilan yaqindan tanishadilar.

Shuni ta'kidlash kerakki, chet tilni o'rgatishda amaliy mashg'ulotlar davomida sohaviy matnlardan foydalanish ushbu muammolarni samarali hal etishga yordam beradi. Bu o'rinda chet tilni pedagogika-psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalariga o'rgatishda sohaviy matndan foydalanish o'rinli deb hisoblaymiz. Sohaviy matnlar kundalik vaziyatlarda ishlatiladigan tilning hayotiy namunalarini ifoda etadi. Ulardan foydalanish talabalarga sohaga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishda motivatsiya beradi.

Ammo, ijtimoiy tarmoq ma'lumotlari va shunga o'xshash manbalar sohaviy matn talabada lingvistik, pragmatik, diskursiv kompetentsiyalarni rivojlantirishga yordam beradigan bir yoqlama vosita sifatida xizmat qilishini ta'kidlamoqda. Shu o'rinda chet tilni sohaviy matnlar asosida o'qitishni yuqorida ko'rsatib o'tilgan, talabalar bajarishi va kommunikativlikka asoslangan chet til ta'limining asosiy vositasi sifatida talabani real hayotiy (autentik) vaziyatlarga tayyorlashda to'g'ri va yengil yechim, deb qarash lozim.

Tahlil va natijalar. Sohaviy matn - u xoh o'qish, xoh tinglab tushunish malakalarini rivojlantirishga qaratilgan materiallar bo'lsin, ma'lumot berish maqsadga yo'naltirilgan, shuningdek, til o'rganishga imkon beruvchi matnlardir. Ularga maxsus soha matnlari: bevosita til o'rganishga qaratilgan darsliklar, qo'llanmalar, sohaga oid internet manbalari, websaytlardan olingan matnlar kiritiladi. Albatta, ushbu matnlardan foydalanish o'qituvchilar yumushini ancha yengillashtiradi. Ayniqsa, ulardan o'quv materiali sifatida foydalanish amaliy darslarni loyihalash va tashkil etishda, darslarni mantiqiy ketma-ketlikda talabalarga yetkazish uchun dasturulamali bo'lib xizmat qiladi.

Shu o'rinda soha mutaxassislaridan biri Garet Popkins so'zlariga ko'ra, darsliklar talabalar uchun ba'zan zerikarli va demotivatsiya qiluvchi vositaga aylanib qoladi. Uning

fikricha, shunday vaziyatlarda darsliklar bilan bir qatorda autentik matnlardan qo'shimcha manba sifatida foydalanish to'g'ri tanlovdir.

Sohaviy matnlar dars jarayonini boyitishga hamda talabalarning til o'rganishga bo'lgan qiziqishini yanada oshirishga yordam beradi. Agar sohaviy matnlar darsliklarda keltirilgan o'quv dasturlariga qarab tanlansa, ularni tanlash jarayonida muammoga duch kelinmaydi, matnlar uzviylik va mantiqiy ketma-ketlikka ega bo'ladi. Sohaviy matnlar ishlab chiqilib, talabalarga taqdim qilinayotganda, iste'molchi o'z ona tili darajasida ishlatiladigan tilni tushuna oladi, deb taxmin qilinadi. Demak, uning afzalliklari ham aynan shunda. Talaba sohaviy matnlardan foydalanar ekan, real hayotda til egalari ishlatadigan iboralar, akademik so'z va terminlar qo'llanilishi, umuman olganda soha kontentiga to'g'ri keladigan har bir ma'lumotni qabul qilish inkoniyatiga ega bo'ladi. Sohaviy matnlar til xususiyatlari bilan tanishish imkonini beradi. Sohaviy matnlarga kiritilgan lug'at boyligi o'zlashtirganlik darajasidan kelib chiqqan holda o'rganiladi. Balegizade tadqiqotiga ko'ra, o'qish uchun mo'ljallangan sohaviy matnlar o'qituvchi yordamida auditoriyaga taqdim etilib, til qiyinchilik darajasidan kelib chiqqan holda leksik material kontekstda qo'llanilishiga qarab o'qituvchi - talaba hamkorligida amalga oshiriladi. Krashen bunday metod orqali so'zni o'zlashtirishni 'lingvistik- qiyosiy metod' deb nomlaydi. Sohaviy matnlarni amalda qo'llash shuni ko'rsatadiki, K.Kelli, Offner va Vorland tomonidan qo'llanilgan metodlar o'zining ijobiy natijasini beradi, o'z navbatida talabalar ichki va tashqi motivatsiyasini oshirishga ham o'z hissasini qo'shadi.

Yuqorida tilga olinganidek, sohaviy matn tushunchasi ko'plab xorijlik olimlar tomonidan batafsil tahlil qilingan, xususan, Janis Xarrington va Ron Oliverlar tomonidan mazkur atama "... real hayotiy voqea va hodisalarni o'zida aks ettirgan matnlar bo'lib, turli hayotiy vaziyatlarga duch kelishga tayyorgarlik ko'rishdir" deb e'tirof etishgan [1]. Ferit Kilichka esa sohaviy matn mutaxassislar tomonidan tabiiy hayotiy vaziyatlarda uchraydigan voqea-hodisalarni o'z ichiga oladi va ular tegishli jabhada qo'llanilishiga ishora qilishini e'tirof etadi. Sohaviy matnning aynan hayotiy vaziyatbopligi matnlardan ta'lim jarayonida foydalanishda talabalarga ijobiy turtki beradi. Har qanday sohaviy matn o'rganilayotgan mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, shuningdek boshqa sohadagi real voqeligi haqida to'liq tasavvur uyg'ota olishi barobarida, ingliz tili o'zaro muloqot jarayonida verbal, noverbal aloqalar kodlari kombinatsiyasini to'liq namoyon eta olishi zarur. Shuni ta'kidlash joizki, hozirgi kunda bunday matnlardan offlayn ta'lim sharoitida ham onlayn ta'lim jarayonida ham foydalanish imkoniyati keng. Ammo sohaviy matnlardan foydalanish samaradorligini amaliy mashg'ulotni ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-texnologik hamda boshqa fan sohalariga oid matnlarni o'qish orqali oshirish mumkin. Talabalar o'qish kompetensiyasini rivojlantirishga qaratilgan mashq va topshiriqlarni maqsadli ravishda qo'llash dars jarayonini sifatli, bosqichma-bosqich samarali tashkil etilishiga olib keladi.

Sohaviy matnlar bilan ishlashni tashkil etishda talabalarning o'rganilayotgan til mamlakatlar ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy hamda texnologiyalar sohalariga oid barcha verbal-noverbal vositalarni o'zlashtirishlari, ularni o'z mamlakati siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini qiyoslab o'rganish, joriy etish, o'rni kelganda, milliy qadriyatlarni xorijiy hamkorlarga yetkazish imkonini beradi. Ayni paytda talabalarda shakllantirilgan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy onggi, ularning dunyoqarashi hamda mafkuraviy immunitetini rivojlantirishga yordam beradi.

Yuqorida keltirilgan olimlar fikr - mulohazalarini tahlil qilgan holda, har qanday sohaviy material matn sifatida olinishi maqsadga muvofiq. Uning lug'aviy ma'nosiga ko'ra, sohaviy matnga ta'rifimizni beramiz. **Sohaviy matn** soha yo'nalishi uchun muhim ahamiyat kasb

etuvchi, mavzularni o'zida aks ettirgan til materiali bo'lib, talabalarga soha bo'yicha yetarli bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilishga ko'mak beruvchi o'quv matnlari, ilmiy manbalar, internet materiallari, original tilda yozilgan manbalar majmuidir.

Sohaviy matndan foydalanilganda albatta, dastur talablari bilan birga talabalar yoshi, qiziqishlariga mos kontent tanlash juda muhim. Sohaviy matn borasida lingvistik tadqiqotlarga ko'ra, uning tarkibiga quyidagi materiallar kiritilganini ko'rish mumkin. Pedagogika-psixologiya sohasi uchun **sohaviy matn turlariga** quyidagilarni kiritib o'tishni ma'qul topdik:

- pedagogika-psixologiya sohasiga oid gazeta va jurnallar;
- pedagogika-psixologiya sohasiga oid rasmiy va norasmiy maktublar;
- sohaga doir turli mavzularni aks ettirgan reklamalar;
- soha mavzulariga bag'ishlangan radio va televideniye dasturlari, e'lonlar matnlari va

hokazolar;

- pedagogika-psixologiya sohasiga oid ilmiy va o'quv matnlar turli janrlari [2].

Yuqorida keltirilgan ta'riflar asosida, til o'rganish uchun psixolog-pedagog talabalarga quyidagi **sohaviy matn** janrlarini misol tariqasida keltirib o'tamiz:

1. Gazeta, jurnallar: o'rganilayotgan chet tilda gazeta yoki jurnallardan maqolalarni o'qish pedagogika-psixologiya ta'lim yo'nalishi talabalarini sohaga doir yangiliklar, ilmiy maqolalar, kundalik voqealar bilan tanishtirishi mumkin.

2. Ilmiy va o'quv matnlar: ingliz tilida so'zlashuvchi mualliflar tomonidan yozilgan sohaviy ilmiy, o'quv matnlarni o'qish pedagogika-psixologiya yo'nalishi talabalarini o'qish kompetensiyasini rivojlantirishga, so'z boyligini kengaytirish, ilmiy fikrlash doirasini oshirish, mutaxassislikka oid matnlarni ingliz tilida o'qib tushunish hamda o'z amaliyotida qo'llay olishga yordam beradi.

3. Teleko'rsatuvlar, filmlar: Subtitrl yordamida efirga uzatiladigan teleko'rsatuvlar, sohaviy o'quv filmlarni ingliz tilida tomosha qilish talabalar o'qish va tinglab tushunish kompetensiyalarini rivojlantirish bilan birga, gapirish (nutq etiketi normalarini: salomlashish, xayrlashish, yoshlar nutqida qo'llaniladigan til va nutq birliklari) ular madaniyatini sohaviy matnlar yordamida qiyinchiliklarsiz tushunishga yordam beradi.

4. Podkastlar, radio dasturlari: ingliz tili podkastlari transkriptlari, radio dasturlari matnlarini o'qish orqali ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish, talabalar nutqida uchraydigan turli salbiy interferension hodisalarni oldini olishga xizmat qiladi [3].

Yuqorida keltirilgan sohaviy matnlar tahlili shuni ko'rsatadiki, materiallar an'anaviy tanlangan adaptive (moslashtirilgan, soddalashtirilgan) materiallarga nisbatan ancha samarali hisoblanadi. Sohaviy matnni tanlashda inglizcha manbalar, multimedia ilovalari yordamida yozib olingan pedagogika yo'nalishining dolzarb muammolarini aks ettiruvchi yangiliklar, filmlar, boshqa turda tayyorlangan teledasturlar, hatto risolalar transkriptlari ham manba bo'lib xizmat qiladi. Floris sohaviy matnni kurs materiali sifatida tayyorlash, taqdim etish talabalarni kundalik hayotga tayyorlashga motivatsiya beradi, deya ta'kidlaydi. Sanchis, Periks, Gomes kabi tadqiqotchilar fikriga ko'ra, sohaviy matn tildan faol kommunikativ maqsadlarda foydalanish imkoniyatini berishi e'tirof etilgan.

O'quv jarayonida muayyan natijaga erishish uchun kontentni tushunish va uni egallash ko'zda tutiladi. Matn tanlashning birinchi xususiyati sifatida matnni o'qish ma'naviy boyishga, yangi axborotlarni egallashga qaratilgan harakatdir. Sohaviy matnlarni darsda qo'llashning ikkinchi o'ziga xos jihati-o'rganilayotgan tilning qiyinligi, so'zlar xilma-xilligi, nutq tezligi, turli

leksik birliklarga boyligi bilan belgilanadi. Bunday vaziyatda o'qituvchi matnlarni qo'llashda talabalar imkoniyatlarini hisobga olgan holda, muayyan tizimga solingan mashqlar tizimi ketma-ketligini ishlab chiqishi hamda matnlar namoyishi bilan bog'liq mashqlar ustida ish olib borishda uch asosiy (pre- o'qishdan oldingi; while-o'qish bosqichi; o'qishdan keying-post) bosqichni hisobga olishi lozim.

Nunan esa "talabalarda mustaqil o'qish malakasini rivojlantirish, ularning mas'uliyatini oshirish maqsadida, talabalarga sohaviy matn tanlash, tayyorlash topshiriq sifatida berilsa, maqsadga muvofiq" deb hisoblaydi, chunki matn talabalar tomonidan tayyorlanadigan qo'shimcha material turlaridan biri sifatida baholanadi [5]. Nofilologik oliy ta'lim muassasalari o'quv mashg'ulotlarida sohaviy matnlardan foydalanish samarali vosita sanaladi, ammo O'zbekiston sharoitida ingliz tilini o'rganish jarayonida darslarda sohaviy matnlardan to'laqonli foydalanish, ingliz tilida muloqot qilish uchun nofilologik yo'nalishlar talabalari uchun barcha qulayliklar mavjud, deyishga to'liq asos bo'la olmaydi.

Sohaga oid matnlarni individual shaklda o'zlashtirishdan ko'ra, matnlar ustida kichik guruhlarda ishlash, uni muhokama qilishning amaliy ahamiyati yuqoriroq. Chunki bunday metodika talabalar so'z boyligini oshirish bilan bir qatorda o'qish kompetensiyasini rivojlantirish motivatsiyasini ham yuqorilashiga xizmat qiladi. Bahrani va Sim "talabalar o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda ommaviy-axborot vositalari yangiliklari, sohaga oid o'quv materiallari muhim ahamiyatga ega", deb ta'kidlaydilar, chunki turli manbalardan olingan sohaviy matnlar talabalarni real hayot bilan yaqinlashtirishga hamda ularning diqqat-e'tiborini mavzudan uzoqlashtirishga undaydi [6]. Sohaviy matnlar originalligi (autentligi) bois, ularni darslarda to'g'ridan-to'g'ri qo'llash, turli texnologiyalardan unumli foydalanish mumkin.

Bunday oddiy hayotiy misollar bilan tilni o'rganish aksariyat talabalarning maqsadi bo'lgan ingliz tilini egallashning muhim tomonlarini anglagan holda muloqotga kirishishga imkon yaratadi. Sohaviy matnlarni darsda qo'llash talabalarga tayyor nutq namunasini taqdim etadi, bu talabalarga nutqning talaffuz, intonatsiya, grammatika, leksik jihatlarini bevosita o'rganish imkonini va sohaviy matnlardan dars jarayonida foydalanilganda, ularning maqsadli, tizimli namoyish etilishi hamda metodik jihatdan to'g'ri yo'nalitirilishi muhim ahamiyatga ega.

Darsning qaysi qismida sohaviy matnlarni qo'llashga aniq maqsad sifatida qaralib, ular matn vazifalariga qarab belgilanadi. Shunday ekan, bunday matnlar dars boshida mavzuga kirish, mavzu ustida ishlash yoki dars oxirida mavzuni mustahkamlash maqsadida qo'llaniladi. Ayni paytda muayyan afzallik va imkoniyatlarga qaramay, sohaviy matnlarni darsda qo'llashning o'ziga xos muammolari mavjud. Bunday muammo birinchi navbatda matnlarni dars mavzusi va kontentiga moslashtirishni talab etadi. Matnlarni saralash, mavzuga moslashtirish, uni talabalar yoshi, bilim darajasi va auditoriyasiga qarab amalga oshirish muhim ahamiyatga ega. Mavzuga oid o'rganilgan ilmiy manbalar shuni ko'rsatadiki, sohaviy matnlarni saralash tashkil etiladigan dars maqsadi, vazifasidan kelib chiqib, muayyan tamoyillar asosida amalga oshiriladi. Jumladan, rus olimi T.S. Malisheva bo'lajak ingliz tili o'qituvchilari o'qish kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida sohaviy matnlarni saralash mezonlari asosida amalga oshirilishini ilgari surgan bo'lsa, G.G. Joglina ta'rifida esa o'qishni rivojlantirishda kommunikativ kompetentsiya tamoyillari asosiy me'yor sifatida ajratib ko'rsatilgan.

Sohaviy matn kontenti deganda, sohaga oid nutq mavzulari, nutq malakalari hamda til materiallari tushuniladi. Sohaviy nutq mavzulari og'zaki nutq mavzulari, o'qish mavzulari; nutq

malakalariga esa gapirish, tinglab tushunish, o'qish va yozish kiradi. Til materialini talaffuz, leksika va grammatika tashkil etadi. Demak, 'ingliz tili o'qitish mazmuni' tushunchasi nutq mavzulari, nutq malakalari, til materiali qismlarining har biri sifat nazoratdan o'tgach, talabalar o'rganishlari uchun taqdim etiladi. Chet til o'qitish mazmuni talabalar o'zlashtirishi xususiyatlarini e'tiborga olgan holda tanlanadi, taqsimlanadi, tasniflanadi, o'rganish uchun taqdim etiladi. Tanlash, tasniflash, taqsimot, taqdimot bosqichlari muayyan metodik mezonlar asosida amalga oshiriladi.

Chet til o'qitish metodikasi tamoyillari mazmunan va shaklan turli tumanligini bilamiz. Shunga asosan, chet til o'qitish metodikasining umumiy, xususiy va maxsus tamoyillari ishlab chiqilgan. Ilk metodik tamoyillar barcha metodist olimlar tomonidan yakdil tan olingani ma'lum. O'zbekistonda chet til o'qitish metodikasi fanining umumiy tamoyillari professor J.J.Jalolov tomonidan tavsiya etilgan bo'lib, "nutqiy yo'naltirilgan, tilni chegaralab, yaxlit o'rgatish, mashqlarga asoslanib o'qitish, til tajribasini hisobga olish" kabi jihatlarni oz ichiga olsa, ikkinchi tamoyil takliflarini inobatga olgan holda shakllantirilgan [7]. Uchinchi tamoyilni asosan tadqiqotlarida uchratish mumkin. So'nggi, to'rtinchi tamoyil aksariyat olimlar tomonidan ma'qullangan. Biz ham ushbu tamoyil tarafdori sifatida yondashib, darslar uchun manbalar, mashqlar turini tanlashda ushbu metodik tamoyillardan foydalandik.

J.Harmerning matnni darsda qo'llash texnikasi to'g'risida bergan tavsiyalarga ko'ra, "sohaviy matnlar orqali talabalar o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda mashqlar katta ahamiyatga ega" [8]. Yuqorida sanab o'tilgan didaktik, psixologik, metodik tamoyillardan tashqari o'qishni o'rgatishning xususiy tamoyillari ham talqin etilgan.

O'qishni o'rgatishning asosiy vazifasiga matnni gapirib berish sifatida qaralmasdan, o'qish matnini faoliyatda qo'llay olinishiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq. Talabalarga matnni o'qib, axborot olish asosiy yakuniy maqsad bo'lishi kerak. Bunday natijaga nutq mashqlarini bajarish orqali erishish mumkin. (matn mazmunini o'zlashtirish va egallash nazarda tutilmoqda). Matnni o'qishga ma'naviy yuksalish, yangi axborotni egallashga yo'naltirilgan vazifa sifatida qaralishi lozim. Metodikada talabani o'qiganini tushunish – o'qish oldidan beriladigan topshiriq orqali tekshiriladi. Matn o'qilgandan so'ng metodik usullar yordamida talabaning tushunganlik darajasi tekshiriladi. Matnni to'liq tushunganlik, uni o'zlashtirganlik – talabaning vazifani muvaffaqiyatli bajarganligi bilan belgilanadi.

Muhokama. O'qish amaliy faoliyat bilan chegaralanib qolmasdan, matnni o'qiyotgan talaba yangi ma'lumot olishga ham harakat qiladi. Axborot olish esa bilish faoliyatini yuritish bilan aniqlanadi. Matn tanlanganda, uning mazmuniga e'tiborni kuchaytirish kerak. Ammo, tajriba shuni ko'rsatadiki, sohaviy matn tanlanganda fan o'qituvchisi tomonidan talabalarga beriladigan uch bosqichli mashqlar tizimi implementatsiyasida TALO (Text as a Linguistic Object) asosiy o'ringa chiqib olganidek, go'yo. Aslida, til o'qituvchisi sohaviy matnni o'qish, o'zlashtirish chogi'da Toni Evans ta'kidlaganidek, mazmun va tilni parallel egallanishi ya'ni TAVI (Text as a Vehicle Information) mashqlar turi, shuningdek, (Q&A-question and answer) ga e'tibor qaratishi zarur [9].

Nofilologik ta'lim yo'nalishiga oid tanlangan matn mazmuni qiziqarliligi talabalar uchun axborot olishga intilishlarini belgilovchi, zavqlanish uchun o'qishga undovchi omil sifatida ahamiyatlidir. Matn mazmuni, uning uslubini tushunishga xalaqit beruvchi qiyinchiliklar Pol Neshn ta'riflaganidek, "tanlangan matn talaba bilim darajasidan bir pog'ona yuqori bo'lsagina, uning aqliy faoliyatini kuchaytiradi, tafakkurini rivojlantiradi" degan fikrga qo'shilamiz [10].

Kasbiy sohada ingliz tili o'qitilganda, o'qish sohaviy ixtisoslik fanlari bo'yicha egallangan bilimlariga asoslangan holda tashkil etiladi. O'qish odatda, retseptiv nutq faoliyati sifatida retseptiv vazifalar bilan bir qatorda reproduktiv vazifalarni ham qamrab oladi. O'qishni o'rgatishda retseptiv nutq bilan reproduktiv nutq o'zaro bir-biriga bog'liq faoliyat sifatida maydonga tushadi. Yuqoridagi tamoyillar mazmunidan kelib chiqqan holda nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun tavsiya etilayotgan CBI texnologiyasi adjunct modeli talabalar uchun tabiiy til muhitiga moslashtirilgan, o'qish kompetensiyasini rivojlantirish, kasbiy fanlar mazmunini ingliz tilida o'qib tushinishga yordam beradigan texnologiyadir. Tadqiqotimiz maqsadi uchun aynan mos keladigan CBI texnologiyasi adjunct (qo'shimcha) modeli talabalarni qiziqtirgan sohaning ixtisoslik fanlari mavzulariga yaqin bo'lgan kontentni (psixolog talabalar uchun *An Empty Chair Technique in Gestalt Therapy*, *How is Depression Best Treated in Children?*, *How to Children and Teens Manage Their Stress?*, *Coping with Stress at Work*, *How Stress Effects on Your Health?* "Eleven Healthy Ways to Handle Life's Stresses" sohaviy matnlar sifatida tanlandi. Tanlab olingan matnlar asosida talabalar extensive o'qish kompetensiyasini rivojlantirish tamoyillari bilan davom ettiramiz.

Sohaviy matnlar tanlash tamoyillari so'z boyligi, sohaviy fanlar kontentiga asoslangan matnlarni o'qish zarur terminlarni bilishni taqozo etadi. Talaba yetarli darajada so'z boyligini egallamasdan, ingliz tilini puxta o'rgana olmaydi, shuning uchun so'z boyligi tilning boshqa kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Min va Syuy ta'kidlashicha, o'qilgan sohaviy matn mazmunini tushunish kamida 2500-3000 so'z birligini o'zlashtirishni talab qiladi. Xuddi shunday g'oyani Laufer ham ilgari suradi. Laufer fikrini tasdiqlagan holda, ya'ni til sohiblari maktabni tugatishida taxminan 5000 so'z birligini o'zlashtirish muhimligi (Hsueh-Chao va Nation) eslatib o'tilgan.

Tilni egallash, oqish kompetensiyasini rivojlantirish - sohaga doir matnni maxsus fanlar mazmuni asosida o'qitish orqali amalga oshiriladi. Bu yerda aynan nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun tanlangan kontent o'z navbatida, o'qitiladigan kasbiy fanlar kontentidan saralab olingan matnlarni mavzulashtirilgan holda tanlangani ma'qul. Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari uchun CBI texnologiyasi 'adjunct' qo'shimcha modeliga asoslangan holda sohaga oid turli kontentli matnlar tanlashda didaktik, psixologik va metodik tamoyillarga tayandik. J.J.Jalolov fikriga ko'ra, til materialini tanlashda maxsus tamoyillarga amal qilinishi ta'kidlanib, O'zbekiston chet til ta'limida o'qishni o'rgatishda S.K.Folomkina klassifikatsiya asosida o'rgatilishi ko'proq uchraydi. Shu o'rinda nazarda tutilgan tamoyillarni sanab o'tish muhim (sohaviy matn autentligi (authenticity) tamoyili; o'qishga osonlik (o'qimishligi) (readability) tamoyili; sohaviy kasbiy kontent bilan integrallashganlik (integraty) tamoyili; kasbiy maqsadga yo'naltirilganlik; talaba ehtiyojlari va darajasini hisobga olganlik (needs analysis and level) tamoyili; sohaga oid matnning ishonchliligi) [11].

Matn tanlashning takomillashgan tamoyillariga asosanib, tadqiqotda pedagogika-psixologiya ta'lim yo'nalishi 2-kurs talabalari uchun to'rtta, sohaviy matn tanlab olindi. Biz tavsiya etgan tamoyillar Dey va Bemford tomonidan taklif etilgan tamoyillar asosida takomillashtirildi.

Shunga ko'ra, pedagogika yo'nalishi talabalari o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda sohaviy matnlar xususiyatlarini inobatga olishga qaratilgan quyidagi tamoyillar bilan boyitildi:

1. Talaba ehtiyojlari va darajasiga moslik tamoyili (needs analysis);
2. Sohaviy kasbiy fanlar bilan integrallashganlik tamoyili;

3. Matnning autentikligi (authenticity) tamoyili;
4. O'qishga osonligi (o'qimishligi) (readability) tamoyili;
5. Kasbiy maqsadga yo'nalganlik tamoyili;
6. Tanlangan matnning ishonchliligi (reliability or credibility) tamoyili.

Quyida har bir tavsiya etilayotgan yangi **tamoyilga** o'zimizning qisqacha ta'rifimizni berib o'tamiz.

1. Talaba ehtiyojlari va darajasiga moslik tamoyili: talabalar qiziqishlari, ehtiyojlari va tilni bilish darajasiga mos keladigan sohaviy matnlar o'quv dasturi va o'quv maqsadlariga mos bo'lishi, o'qish uchun tanlanadigan matn xususiyalari saqlanishi, tanlangan matn soha mutaxassisligiga mos holda tayyorlanganligi e'tibordan chetda qolmasligi muhim. Tanlangan matn ta'limiy maqsadga qaratilgan bo'lishi uchun gazeta, jurnallar, yurli mavzudagi sohaviy matnlar, veb-saytlar til egalari tomonidan yaratilganligiga ishonch hosil qilish muhimdir. Sohaga oid matnning ishonchliligi tamoyili.

2. Sohaviy kasbiy fanlar bilan integrallashganlik tamoyili: Talabalar uchun qiziqarli va matn kontenti talabalar ehtiyojlariga qiyinchiliklarsiz adaptasiya qilinishi mumkin matnlar tavsiya etiladi. O'qish materialini tanlashda talabalar qiziqishlari, ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan kontent tanlanishi maqsadga muvofiq. O'qitish konteksti talabalar ehtiyojlariga mos ravishda moslashtirilishi yoki o'zgartirilishi mumkin bo'lgan matnlar bilan boyitilishi va darsni rejalashtirishda moslashuvchanlik tamoyiliga amal qilinishi mumkin.

3. Matnning autentikligi (authenticity) tamoyili: Matnning "autentikligi" uning kontekstdan kelib chiqqanligi va autentik tildan foydalanilganligini anglatadi, chunki bizni matn bilan bog'laydigan narsa kontekstdir. Matn tili standart qabul qilingan normalarga mos bo'lishi kerak. Sohaviy matnda kundalik vaziyatlarda ishlatiladigan tilning autentik namunalari aks etadi. Ulardan talabalar qiziqishini oshirish uchun foydalanish ko'zda tutiladi. Ular talabalarga tildan kundalik hayotda foydalanishini eslatish uchun xizmat qilishi mumkin. An'anaga ko'ra, sohaviy matnni ingliz tilida o'qishni o'rganishdan maqsad tabiiy til muhitiga kirish imkoniyatiga ega bo'lishdan iborat.

4. O'qishga osonligi (o'qimishligi) (readability) tamoyili – o'qimishlilik o'qish uchun tanlangan matnning qiyinlik yoki osonlik darajasi bilan farqlanadi. O'qimishlilik matnni tasavvur qilish bilan belgilanib, uning shrifti, intervali, konteksti (sahifada joylashgan so'z va gaplar) bilan bog'liq bo'ladi. Matnda tanlangan so'z va iboralar hamda ularning aks etishi talabaga qiyinchilik tug'dirmasligini yodda tutish muhim. Matn tuzishda muallif uni qaysi auditoriya uchun mo'ljallanganligini yodda tutishi (darajasi, yoshi sohasi hamda matn tilini diqqat markazida tutishi) muhim.

5. Kasbiy maqsadga yo'nalganlik tamoyili: sohaviy matnlar tanlashda talabalar yoshi, bilim darajasi (B1+undan yuqori), til bilish darajasini hisobga olish zarur. Tanlangan matn lug'ati, grammatika va kontent murakkabligi nuqtai nazaridan B1ga mos keladigan matnlarni tanlanilishiga e'tibor qaratish lozim. Talabalarga ma'lumot berish uchun, zavqlanish uchun yoki kasbiy maqsadlarda o'qish kabi vazifalarni bajarishga imkon beradigan o'qish materiallarini tanlashga e'tibor qaratilishi zarur. Bunday topshiriqlar real hayotda o'qish holatlarini aks ettirishi, talabalar o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi zarur. Tanlangan o'qish materiali qiziqarli va talabalar diqqatini tortadigan, talabalar motivatsiyasini qo'llab-quvvatlaydigan matnlar bo'lishi zarur.

6. Tanlangan matnning ishonchliligi (reliability or credibility) tamoyili.

Tanlab olingan matn ishonchliligi ilmiy jihatdan asoslangan, muallif tajribalari va ilmiy matn manbasi reputatsiyasi hamda matnning nazariy ma'lumotlari va tadqiq etilgan metodlar ishonchli manbalardan olinganligi, keltirilgan tahlil va mulohazalar, tajriba-sinovdan o'tganligi, xulosa hamda tavsiyalarining amaliyotga joriy etilganligi, olingan natijalar vakolatli tuzilmalar tomonidan tasdiqlanganligi bilan ahamiyatli bo'lishiga e'tibor qaratish lozim.

Manba ishonchliligini tekshirishda ma'lumot bayoni ketma-ketligi, uning ishonchli, asosli ekanligini boshqa rasmiy manbalardan tekshirish ham mumkin bo'ladi. Demak, har qanday ilmiy matn tanlanganda, albatta uni ishonchli manbalardan olinganligi, soha yo'nalishi bo'yicha bajarilgan ilmiy-tadqiqot sifatida ilmiy asoslanganligiga e'tibor qaratilishi kerak.

Xulosa. Nofilologik ta'lim yo'nalishi talabalari o'qish kompetentsiyasini rivojlantirish uchun matnlar ko'lamida juda katta bo'lmagan, ta'lim jarayoniga uyg'un mavzuiy o'quv materiallari tanlab olinishi maqsadga muvofiq. Sohaviy matnlar nafaqat o'quv dasturi mavzulari, balki ularning til bilish darajasi, yosh xususiyatlari, talabalar ehtiyojlari hamda dunyoqarashini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan yakuniy natija sifatida talabalarning erkin so'zlashuv ya'ni kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan matnlarga tayanishi zarur shart bo'lishini yodda tutish zarur.

Sohaviy matn til sohiblari kundalik hayotida muloqotni rivojlantirish vositasi sifatida jamiyat hayotining barcha sohalariga oid lingvistik va ekstralingvistik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan, ingliz tilini o'rganishlari uchun motivatsiya uyg'otadigan, ayni paytda autentik nutq, til materiallari kontentidan kelib chiqib o'zini - o'zi baholash imkonini beradigan samarali vosita bo'lishi zarur. Tanlangan matn visual va ovoqli kombinatsiyadan tashkil topishiga e'tibor qaratish lozim, chunki ingliz tili darslarida barcha nutq malakalari integratsiyalangan holda rivojlantirilishi e'tibordan chetda qolmasligi kerak.

Sohaviy matnlardan foydalanish afzalliklaridan yana biri talabalarda mustaqil ta'lim malakalarini rivojlantirish, dars jarayonida matnni o'qish, darsdan tashqari vaqtda o'qish malakasini hamda mustaqil ishlash kompetensiyasini rivojlantirib borilishiga yordam beradi.

Pedagogika ta'lim yo'nalishi talabalari o'qish kompetensiyasini sohaviy matnlar yordamida rivojlantirishda til materiallari matnlar tanlash, ularni mavzular mazmuniga mazmunan moslashtirish, matnni tushunish va to'liq o'zlashtirishda talabalarni mazkur mashqlar va topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Литературы/References/Adabiyotlar:

1. Janice Herrington, Anthony Herrington (2011). Learning with Technology: An Integrated Approach.
2. S.Krashen, (1989).We acquire vocabulary and spelling by reading: Additional evidence for the input hypothesis. Modern Language Journal 73, 440-464.
3. Brinton, D., Snow, M., & Wesche, M. (2003). The content-based second language instruction (2nd Ed.). Ann Arbor: The University of Michigan Press.
4. Jamol Jalolov. Chet til o'qitish metodikasi. Chet tillar oliy o'quv yurtlari (fakultetlari) talabalari uchun darslik. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi Vazirligi tasdiqlagan "O'qituvchi"Nashriyot-matbaa ijodiy uyi. Toshkent – 2012.
5. Pol Nation (1998). A bibliography of language learner literature in English. (169-218).
6. Пассов Е.И.Теория методики. Иноязычное образование. Чернышов С.В., Шамов А.Н. Теория и методика обучения иностранным языкам. М.:КНОРУС, 2022.
7. Harmer Jeremy. Engaging Students as Learners. English Teaching Professionals, 2006.

8. Nunan (1999). The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages. – Cambridge University Press, 2001.
9. Jalolov J.J. Chet til o'qitish metodikasi: Chet tillar oliy o'quv yurtlari talabalari uchun darslik. – O'qituvchi, T.2012-413.
10. S.K.Folomkina, (2005). Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учебно-методическое пособие. М.: Высшая школа. 2005.
11. R.R.Day, and Bamford, J. (1998). Extensive reading in the second language classroom. Cambridge: Cambridge University Press.
12. D.Nunan The Cambridge guide to teaching English to speakers of other languages. – Cambridge University Press, 2001.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ижтимоий-гуманитар фанларнинг
долзарб муаммолари** электрон
журнали 2020 йил 6 август куни 1368-
сонли гувоҳнома билан давлат
рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой
тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-
уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).